

איגרת ר' שמואל ב"ר ישראל פרץ העליר בעניין ביזת צפת בשנת תקצ"ד (1834)*

צבי קרגילה

בשנים 1831-1840 היתה נתונה ארץ-ישראל תחת שלטון כיבוש מצרי.¹ מגמותיו ונסיונותיו של שלטון זה לבסס בארץ-ישראל רפורמות בתחומי חברה ומימשל פגעו במעמדה של האוכלוסיה המקומית ובמנהיגותה, בעוד היחס אל הנתינים הלא-מוסלמים הוטב באורח ניכר. נסיבות אלה גרמו להתפרצות כמה מרידות מצד האוכלוסיה המקומית. הראשונה שבהן, שנודעה בכינוי 'מרד הפאלחים', פרצה בשנת 1834 וזכתה לתיאורים רבים.² אולם המקורות היהודיים לעניין זה מעטים מאוד.³ האיגרת המובאת להלן נמצאה בארכיון עדת הספרדים (ק"ק 'שער השמים') בלונדון, והיא, ככל הנראה, המקור הקרוב ביותר לזמן האירוע. האיגרת היא בת שני עמודים וכתובה בכתב הקרוב בצורתו לכתב רש"י, ככל הנראה כדי להקל על הנמענים. צורת כתיבה זו מצויה בפניות דומות של אשכנזים למונטיפיורי.⁴

* תודתי נתונה לקהילה הספרדית והפורטוגזית 'שערי שמים' בלונדון, שברשותה נמצא כתב-היד, ולמר הרולד לוי שהביא לידיעת יד יצחק בן-צבי את דבר קיומה של האיגרת. הריני מודה ליד יצחק בן-צבי על שהעמידה לרשותי את המיסמך לצורך מחקר ופירסום.

1 על כמה מן ההבטים הקשורים בכיבוש זה ראה: י' הופמן, 'פעלו של מחמד עלי בסוריה', עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשכ"ג; מ' זליגר, מדיניות אירופית במזרח הקרוב, ירושלים תש"א; M. Ma'oz, *Ottoman Reforms in Syria and Palestine 1840-1861*, London; 1968, pp. 4-20 וכן מ' מעוז, 'ירושלים החדשה תמורות פוליטיות וחברתיות', א' שאלתיאל (עורך), פרקים בתולדות ירושלים בזמן החדש, ירושלים תשמ"א, בעיקר עמ' 69-71.

2 על גורמי מרידות האוכלוסיה ראה הופמן, שם, עמ' 350-372. עבודה מסכמת בנושא המרד ראה: מ' אביר, 'המרד נגד השלטון המצרי בארץ-ישראל בשנת 1834 ורקעו (מרד הפאלחים)', עבודת גמר, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1961. ושם ביבליוגרפיה מרוכזת.

3 ראה: מנחם מנדל מקאמיניץ, קורות העתים, וילנא תקצ"ט, עמ' 6-16. זהו המקור המפורט ביותר. מנחם מנדל מקאמיניץ עוב את ארץ-ישראל בשנת תקצ"ד, וספרו הוא ככל הנראה התרשמות מאותן שנים. עליו ראה הקדמת י' ברטל במהדורה משנת תשל"ד. תיאורים ואיזכורים נוספים ראה עוד: י' שווארץ, תבואות הארץ (מהדורת א"מ לונץ), ירושלים תר"ס, עמ' תעט, תפג-תפה; ישראל משקלוב, פאת השלחן, צפת תקצ"ו, הקדמה; י' ספיר, אבן ספיר, א, ליק תרכ"ו, דף א' ע"א; מ"ד גאון, 'צורר תעודות עתיקות', ירושלים (רבעון), א (תש"ח) עמ' קעז-קעט. י"מ טולידאנו, שריד ופליט, תל-אביב תש"ה, עמ' 60-63; י' ריבקינד, 'דפים בודדים', ירושלים (לזכר א"מ לונץ), ירושלים תרפ"ח, עמ' קע-קעז; י' בן-צבי, 'מאורעות צפת מביזת תקצ"ד ועד מרידת הדרוזים בשנת תקצ"ח', ספונות, ז (תשכ"ג), אגרות א-ג, ט, טו; ש' הארנשטיין, גבעת שאול, רינה 1893, עמ' 81-85; ש' רפאלי, 'מצור ירושלים בימי איברהים פחה', לוח ארץ-ישראל, יז (תרע"ב), עמ' 119-125.

4 ראה, למשל: י' ברטל, 'שתי אגרות מיהודי הגליל לסיר משה מונטיפיורי בענין חקלאות — תר"ט (1849)

כותב האיגרת הוא ר' שמואל ב"ר ישראל ב"ר אברהם פרץ העליר מכולל החסידים בצפת. אביו היה מחותנו של ר' עמרם חסידא, ממנהיגי הכולל בצפת.⁵ ר' שמואל שימש, לפחות, בסוף שנות העשרים וראשית שנות השלושים כשוחר-ובודק ככולל. הוא נזכר בין החותמים על אגרות למונטיפיורי בביקורו השני (1839) בארץ-ישראל.⁶ לא ידוע מתי נולד אך חתימתו מצויה על תעודת-חסות בריטית משנת 1883 הנושאת את שמו.⁷

הנמענים הם אשר בר שמשון ור' דוד בן רפאל מילדולה⁸ בלונדון. האחרון כיהן כאב בית-דין הקהילה הספרדים בלונדון משנת תקפ"ח (1828). אשר בר שמשון בר' יצחק וגולדה בת ר' יהודה (להלן: אב"ש), היה מנכבדי הקהילה האשכנזית בלונדון. שמו קשור במאבק שהתנהל בראשית שנות השלושים עם ועד הפקידים והאמרכלים באמשטרדם (להלן: הפקוא"מ) על טיבה של התמיכה הכלכלית ביישוב האשכנזי בארץ-ישראל.⁹

אב"ש נסע לארץ-ישראל בראשית שנת תקצ"א וביקר בה בארבע 'ערי הקודש'. לא ברור מה

קתדרה, 2 (חשוון תשל"ז), עמ' 146.

5 ראה עליו: א' פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ג, ירושלים תרפ"ט, עמ' 173-174.

6 ראה: י' בן-צבי (לעיל, הערה 3), איגרת ד, ח. שם באיגרת זו הוא נזכר כממונה מטעם הפקוא"מ על מעות אמשטרדם. השווה מאמרי, 'לקורות החלוקה בארץ-ישראל', קתדרה, 20 (תמוז תשמ"א) עמ' 56-77. שם, על-פי הערה 65 לטבלה משנת תקצ"ח אפשר שאכן היה בין הממונים, ואם כן, רומה שהדבר היה חדר-פעמי, ויש להטיל ספק-מה בדברי כותב האיגרת, שרצה להשיג את תמיכת מונטיפיורי לעניינו, לאור יחסיו של זה עם ארגון הפקוא"מ. ראה בהקשר זה: י' ברטל, 'חכניות ההתיישבות החקלאית מימי מסעו השני של מונטיפיורי לא"י ב-1839, שלם, ב (תשל"ו) עמ' 257-258.

7 ראה: הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, IL/Sa/XI/I/a. התיק מכיל כמה תעודות נוספות על האי"ש. כך, למשל, נזכר בשטר משנת תקפ"ב (1822) שנחתם בין ממוני ומשגיחי הכולל לבין 'האברך מו"ה שמואל', שקנה מקום בבית-כנסת האר"י בצד מזרח של עמוד המזרחי... וקבלנו כל דמי המקום הנל במשלם עספ"א [עד סך פרוטה אחרונה]. בשטר נוסף מיום ד' י"א בתמוז תקצ"א (1831), נזכר כי 'קנה בית מר' אליעזר ב"מ מאיר מנחם מענדל זלה"ה'. כמו-כן נזכר בשטר אחר מיום י"ב באלול תקצ"ו (1836) 'המאנאה [יש קושי רב בזיהוי המלה. האם מלשון *مأارة* בהוראת מגדל, או שמא יש לקרוא מאנאה מלשון *مأجورة* בהוראת שכירות, ואולי *مغارة* בהוראת מערה?] הכיפה הקנינה שתחת הבית שקנינו לר' שמואל שו"ב [=שוחר-ובודק] במו"ה ישראל'. בשטר מיום י"ד באלול ת"ד (1840) קנה מקום בעזרת-הנשים בבית-כנסת האר"י. בשליש אמצעי לחודש סיוון תר"ז (1847) קנה מקום בבית-כנסת האר"י 'אצל עמוד הימני שהוא לרוח מזרח ומקום הישיבה הוא לרוח צפון'. במחצית אדר תרי"א (1851) נזכר בשטר לפיו קנה ממוני הכולל מקום בבית-כנסת הקטן, 'שהוא סמוך ונשען לבהכ"נ הגדול והמקום הוא במקצוע מזרח[?]ת דרומ[?]ת אצל ארון הקודש'. וכן בשטר מיום ב' ט"ו באייר תרי"ג (1853), שבו נזכר כי קנה מהגבאים דמדרש חדש 'מקום במדרש הנבנה מחדש סמוך ונשען למדרש חדש הגדול והמקום הנז' הוא במדרש קטן החדש הנז' בכותל דרומי במקצוע דרומית מזרחית'. עוד על הכותב ראה בצוואתו מיום כ"ג במרחשוון תרל"ט (1878), שבה נזכרים בתי-ידירה ואוסף ספרים (סעיף א, ד) שאותו אסר למכור. וראה גם: מ' איילבוים, ארץ הצבי, ירושלים תשמ"ב, מפתחות, עמ' 293.

8 הידיעות עליו מצומצמות ביותר. ראה: *Encyclopedia Judaica*, XI, Jerusalem 1971, p. 1290. על מקצת חיבוריו ראה: 'בקר יורח', כתבי-יד בהמ"ל 87/5, מס' 24364 במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים בבית הספרים הלאומי בירושלים, וכן 'לקוטי דוד' על אבן-העזר, כתבי-יד מונטיפיורי 120, מס' 4633 בבית הספרים הלאומי, ועוד נזכר ב'מזמור לתורה' לונדון תר"א, על שליחות מ' מונטיפיורי בעניין עלילת דמשק.

9 ראה בהרחבה במאמרי, 'היישוב היהודי והמאבק על כספי החלוקה במערב-אירופה בשנים תקצ"א-תקצ"ה', שלם, ד [בדפוס]. על ארגון הפקוא"מ ראה הקדמתו של י' ברטל בתוך ב' ריבלין, איגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם — תקפ"ט, ירושלים תשל"ט, עמ' יא-יח, וכן מאמרו של א' מורגנשטרן, 'אגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם וחקר היישוב היהודי בארץ-ישראל', בחוברת זו. על האידיאולוגיה של החלוקה ראה: מ' רוטשילד, החלוקה, ירושלים תשכ"ט; א' יערי, שלוחי ארץ-ישראל, ירושלים תשל"ז, עמ' 1-186, ושם גם על דפוסייה הארגוניים והתפתחותה של התמיכה הכלכלית. פנקסי הפקוא"מ מצויים בארכיון יד יצחק בן-צבי, ומהם ראו אור אגרות מן השנים תקפ"ו-תקפ"ט.

היה אופיו של מסע זה והאם נתכוון לבחון בו הבטים שונים בנושא התמיכה הכלכלית של קהילות חוץ-לארץ ביישוב. מכל מקום אב"ש התרשם מנחיתותם הכלכלית של האשכנזים בארץ-ישראל לעומת הספרדים, ומעת שובו ללונדון ניסה לפעול כדי לשנות מצב זה. פעילותו כללה תרומות אישיות בסכומים גבוהים מאוד,¹⁰ ככל שאמורים הדברים ביחס לתורם יחיד, ובשלב מסוים אף הקים מגבית עצמאית לאיסוף כספים בשם 'אהבת חסד'. אלא שעיקר מאמציו הופנו לביקורת על ארגון הפקוא"מ, שאותו ראה כאחראי למצב זה. אב"ש ניסה להשפיע על חברת 'תרומת הקודש' בלונדון, שנוסדה בשנת תקפ"ד (1824) והיתה המגבית המרכזית של האשכנזים באנגליה, ואחר-כך באמריקה, לבחון מחדש את מערך התמיכה הכלכלית ביישוב, כנראה מתוך כוונה לחזור ולבססה על דפוסי חלוקה שנשענו על קשרי מוצא טריטוריאלי או זיקה חברתית-עדתית, כפי שהיה מקובל ביישוב ביחס לכספי חלוקה ממזרח-אירופה ומקהילות האימפריה העות'מאנית. בעניין זה נתמך בצורה נמרצת על-ידי חוגים מכולל הפרושים בירושלים וכנראה גם גורמים פרטיים מבין האשכנזים.

אף שנסיונותיו הביאו להקפאת כספי החלוקה שנאספו בלונדון ואמריקה וגרמו למשבר חריף עם הפקוא"מ, נכשל בסופו של דבר מאבקו זה. הכישלון נבע בעיקר משום שדעת הקהל בקהילות מערב-אירופה נטתה לתמוך במערך חלוקה שהתבסס על תמיכה כוללת ביישוב, שהונח ביסוד פעילות הפקוא"מ, משום שהיה בו ביטוי מגובש יותר ליחסי היישוב בארץ-ישראל וקהילות חו"ל. הקשר בין משפחת העליר לבין אב"ש נוצר כבר בליורנו, שם נפגש עם ר' ישראל פרץ, אבי ר' שמואל ויחד המשיכו בדרכם לארץ-ישראל.

ר' ישראל פרץ יצא לחוץ-לארץ בשליחות כולל החסידים בצפת. בשנת תקפ"ח (1828) שהה בצרפת ונקלע לקשיים כספיים. צבי הירש לעהרן, מראשי הפקוא"מ, יעץ לו להפסיק את שליחותו ולחזור לצפת, אלא שהוא סירב וביקש להמשיך. לעהרן התנגד לכך בתקיפות, שכן השליחות למערב-אירופה עמדה בסתירה לתקנה שנתקנה עוד בשנת תקפ"ד (1824), שמנעה פעילות שליחים מארץ-ישראל באותם אזורים.¹¹

לעהרן כתב לר' ישראל בפריו: 'תוכחה מגולה באהבה וכו' כי מכל נסיעותיו אינני רואה שום תועלת לא לו ולא לכולל, הגם שש ומתפאר או מייטב דעתיה במה שפעל בעד הכולל אצל הקיר"ה [הקיסר ירום הודו] ובעיני אין בו ממש'.¹² באדר תקפ"ח הגיע ר' ישראל פרץ לקהילת ויטצענהויזן והצליח לייסד שם קופה פרטית בסך 5 אדומים-זהב, שאותם ביקש להעביר דרך לייפציג לארץ-ישראל. נגד כך יצא שוב לעהרן בטענה שהדבר נוגד את טובת הכלל. לעצם התרומה גרס לעהרן, שיש בכך הפרזה רבה ונראה לי שרו"מ מעריך ערך הרי"פ [= ר' ישראל פרץ] יותר ממה שהוא כן מתארו'.¹³ האם היחס לפקוא"מ יצר מכנה משותף בין הכותב לנמען? נראה שאין להסיק זאת

10 בין השנים תקצ"א-תקצ"ג (1831-1833) העביר לטובת היישוב האשכנזי סך של 189 ליש"ט שהם כ-18,900 גרוש. ראה: איגרת פקוא"מ למאיר סאלאמנס (לונדון) מיום י"ב בשבט תקצ"ג, אגרות הפקוא"מ, ה, דף 88.

11 על התקנה ראה: א"מ לונץ, 'החלוקה' - מקורה, קורותיה והשתלשלותה, ירושלים, ט (תרע"א), עמ' 54-56. היא נזכרת רבות באיגרות הפקוא"מ (ראה איגרות מהשנים תקפ"ו-תקפ"ט). על מקצת הטענות שהועלו נגד השליחים ראה: איגרת הפקוא"מ לר' שלמה סווין, שליש אמצעי לחודש סיוון תקפ"ט, אגרות הפקוא"מ, ג, דף 118-121.

12 איגרת הפקוא"מ לר' עמרם מיום כ' בשבט תקפ"ח, שם, ב, דף 131-133.

13 איגרת הפקוא"מ לאייזמעאן פרענקל (קהילת ויטצענהויזען) מיום ג' בסיוון תקצ"ג, שם, ה, דף 125-126.

בוודאות, שכן מערכת היחסים בין אב"ש לפקוא"מ לא הגיעה, באותה עת, עד משבר. אפשר להניח שעמדתם הזוהה ביחס לחלקם הבלעדי של האשכנזים בכספי קהילות האשכנזים כמערכת אירופה היא שיצרה קירבה זו.

בעת ביקורו של אב"ש בצפת קנה בית במחיר של 1,200 גרוש,¹⁴ וזיכה את ר' ישראל במגורים בו. כמורכב קצב לו תרומה שנתית בסך 10 ליש"ט ולבנו, ר' שמואל, 5 ליש"ט.¹⁵ כל אלה בהסכמה שלא יצא לחוץ-לארץ, וכשהופר הסכם זה פסקה תמיכתו.¹⁶

14 איגרת הפקוא"מ לכולל חסידים בצפת מיום י"ב בניסן תקצ"ב, שם, ה, דף 31א.

15 ראה מאמרי (לעיל, הערה 6), טבלאות חלוקה לשנים תקצ"א-תקצ"ו.

16 ראה י' בן-צבי (לעיל, הערה 3), איגרת כב, עמ' שטז-שז.

האיגרת

בעזרה [בעזרת השם] ה' אב שנת תקצ"ד לפ"ק נח עיה"ק [עיר הקודש] צפת תוב"א (תיבנה ותבונן בימינו אנון)

אקרא שלום. לאיש שלום. במעשיו תמים. הגביר הנכבד המרומם שמו נדע ביערים,¹ כש"ת [כבוד שלום תורתו] כהר"ר [כבוד הרב ר'] אשר שמשון הי"ו [השם יחייהו וישמרהו] ע"ש [עם שני] בניו היקרים והנעימים יחי'ו] לאוי"ט [לאורך ימים טובים] אמן.

ואל כבוד ידיד ר' וידיד כל נפשות בית ישראל, שלשלת היוחסין מוכתר בנמוסין הרב המופלא בתורה ויראה כקש"ת [כבוד קדושת שלום תורתו] כהר"ר דוד מילדילי אביד [אב בית-דין] בק"ק [בקהילת קודש] לונדון.

תהלת ד' אבשר חסדי ד' כי לא תמנו² וגם בהיותם בארץ אויבנו לא עזב את עמו למען הגדול [ו] שמו³ וכבר הודעתים באגרת אפס קצהו מהמאורע והגזירה הרעה אשר עברו עלינו יושבי צפת גליל עליון⁴ אשר תצילנה אוחן משמוע⁵ כי ארבעים יום מיום ליום מיום א' אחר חג השבועת⁶ [ו] היינו כל אנשי עייק [עיר קודשנו] אנשים ונשים וטף כדומן ע"פ השדה⁷ רעבים וצמאים ערומים ויחפים נעים ונדים וגולים מדוך לדוך בפחד ובהלה כצאן לטבח יובל⁸ ובעוה [ובעוונותינו הרבים] גדול הי' שברינו כחורבן בית המקדש כי גם בבית הכנסת המקדש של הרב ארי⁹ וללה"ה [זכרונו

1 על-פי משלי לא כג.

2 על-פי תהילים קיח יח.

3 על-פי שמואל א, יב כב.

4 להבדיל מן העיר הנזכרת במקרא (שופטים א יז). ראה לעניין זה הערתו של י' ספיר, אבן ספיר, א, ליק תרנ"ז, דף א ע"א בהערה.

5 על-פי שמואל א, ג יא.

6 המוד החל בירושלים ביום ראשון, ח' בסיון תקצ"ד, ואחר-כך הצטרפו אליו אנשי צפת.

7 על-פי מלכים ב, ט לו.

8 על-פי ישעיהו נג ז.

9 בית-הכנסת על שם הארי.

צעורה ה' חז' שנת תקצ"ד לפ"ק פה שה'ן נפת תנוכ"ה

תקדו שלום - לחיי שלום - צועשיו תמים - הנכיב הנכבד המרוחם -
שמו נודע בשערים - כש"ה כהר"ה אשר שמשון ה"ו ע"ש ציון
היקרים והנשיתים יחי' לאו"ט חמן
ואל כבוד ידיד' וידיד כל נפשות בית ישראל - שלשלת היותם: מוכתר בנומין -
הרב המופלח צתונה ניראה יכק"ש כהור' דוד ויכלד'י אבד' דק"ק לונד'ן

תהלת ד' חסד' חסד' י' כי לא חמנו וגם צהיותם בחרץ אויבינו לא עזב את עמו
למען הגדול שמו וכבר הודעתם בחגרת אפס קצהו והמחורע והגזירה הרעה
אשר עברו עלינו יושבי צפת גליל עליון אשר תגלנה חזק מחובע כי אנכ"ש יגם
חיוס ליום חיוס א' אחר תג' השדועת היינו כל אנשי עין אנשים וכשים ועף כדומן
עפ' השדה רעפים ונמחים ערומים ויחפים נעים ונדים ונולים חרוך' לרוך צפת' ובהלה
כשלק' לעזוב יובל ובענה גדול' א' שברינו כחורבן בית המקדש כי גם בבית הכנסת המקודש
של הרב ארי' זללה' הניחאו כל המ' והשליבו בביזיון לארץ וענו בנות ישראל או"י לחזנים
אך אחשת וגם ציהמד גדול' שרפו ב"ש עד היסוד עם המ' וכל העיר בגמ' וחברו ל'ה
הניחגובל של' מסרו וחתרו לבק' ומעוזול - והע' עולה חרבה ושחחה ואלין איש עד
שחיות רשות הלכו בו והזיקו לבנים ונמר' א' הרגו ורחיתיו וכפי עשו לנו הגנים חשירנו
וההכפרים אפי' דתינו אחר שאינו לבעת אמת וכל מחיותם ופרנסתם והיהודים ה' שכן שפכו
חיותם לא חמנו כי חד היה זהת לגרף וללכד' צ' יושבי תיכלו להם הלחיתם וזוקחותם
ולהשיב להגנים החולם כרשם כי אחר שנסודע הדבר למלך ונזרים כי בנו חדרים פלטה
הוא בחומר בירושלים ואנשי' שבם והמדינה הצירו עליה בחמה ככרה והוף לא ה' ב' צפ"ט
רק י' אלפים חזי הזקן בכבודו ובעטמו בל' חמש ככרה ליעו בים בכד' שעת בחמה גדולה
וסדר ואופי' הפרעי החלחלה חמתחו יודע לבם ע'י אגוזעטית ואלה המלך אשר הפלשתים
שהיו ינזח חילו ויבא לצור על צפת ולהעביר המורדים ולהתזיר החזילות ואנשי' צפת רב
לערוך חלחלה נגד מלך הפלשתים והיינו כי' חז' במכנה גדולה חאנשי' צפת והכפרים ויתבך
ותעלה פדות כל המבות אמלך הפלשתים שלם תלך לתוך העיר ובכשו העיר בשלום
והמלך עמנו לא נכנס לעיר ואוכן עם חמנהו הגדולה רחוק מעיר צפת ונשות והתחיל לרדות
בהגנים ולהשיב הגולה ובחוק החזירו וכמה צרתו וכמה בבית הקנהר וכפל פחד היהודים
עליהם וככל יום חופים לרדות בהם וחללים החטונות אבל עדיין לא החזירו מלך מחמה
ועפרט שהרבה קלקלו ונכרו שליבו עומד להשדה והקאנפליז אחר שהרששו העולם חמוד
אלה הש' אחר חמתו עשו לעיר ניצו שכל' יבתוך לו ההיזקות שלו ושלחו לו וכל' א' ב' ונתן
וניתן להווקיל שלו או נעמתי או רומיה או פרומיה ואנחנו חמרנו הרשימה שלנו ליד
נקבל ונדוקים קאנפיל ענגליז והוא יהודי כש' עושה חמד כמד סינא' שלנו ליד
וכתנו מחטל שאנחנו עם רכושנו תחת יד נשות כבוד החזיר ירה וקבלם
ורוכ' לשלחו בתוך אחר הרשימות ענגליז לצירחת ליד

לפי צד ציון ששלום
לפי צד ציון ששלום
לפי צד ציון ששלום
לפי צד ציון ששלום

לחיי העולם הבא] הוציאו כל הס'ת [ספרי-תורה] והשליכו בביוון לארץ וענו בנות ישראל אוי לאזנים שכך שומעת [!] גם ביהמ"ד גדול¹⁰ שרפו באש עד היסוד עם הס'ת וכל העיר הרסו וחרבו לא הניחו כותל שלא חפרו וחתרו לבקש מטמונת[!] והעיר עמדה חרבה ושממה מאין איש עד שחיות רעות הלכו בו והזיקו לגוים ונמר א' הרגו¹¹ וראיתו וכי' [וכל זה] עשו לנו הגוים מעירינו ומהכפרים שסביבותינו אחר שישבנו לבטח אתם וכל מחיותם ופרנסתם מהיהודים¹² הי' עכ"ז [עם כל זאת] שפכו חמתם לא חמלו כי מיד [מאת ד'] היתה זאת לצרף וללכך¹³ בי' [בית ישראל] יושבי היכלו להתם חלאתם חוהמתם ולהשיב להגוים גמולם בראשם כי אחר שנתדע הדבר למלך מצרים¹⁴ כי בנו אברים פאשה הוא במצור בירושלים¹⁵ ואנשי שכם והמדינה הצירו עלי' במחנה בצרה והוא לא הי' לא בפנים¹⁶ רק ד' אלפים אזי הזקן בכבודו ובעצמו בא מאסכנדר' ליפו בים בכ"ד שעות במחנה גדולה[!].¹⁷ וסדר ואופני הפרטי המלחמה מסתמא ידע לכם ע"י אגאזאטיה [העיתונים]. ושלח המלך לשור הפלשתים¹⁸ שהוא יוציא חילו ויבא לצור על צפת ולהעביר המורדים ולהחזיר הגזילות ואנשי צפת רצו לערוך מלחמה נגד מלך הפלשתים והיינו בי' אז בסכנה גדולה מאנשי צפת והכפרים ויתברך ויתעלה סבות כל הסבות שמלך הפלשתים שלח חיל לתוך העיר וכבשו העיר בשלום והמלך עצמו לא נכנס לעיר ושוכן עם מחנהו הגדולה [!] רחוק מעיר כ"ג שעות¹⁹ והתחיל לרדות בהגוים להשיב הגולה וכמה החזירו וכמה ברחו וכמה בבית הסוהר ונפל פחד היהודים עליהם ובכל יום מוסיפים לרדות בהם ומראים המטמוניות אבל עדיין לא החזירו חלק ממאה²⁰ ובפרט שהרבה קלקלו ושברו שאינו עומד להשבה. והקאנטליו [הקונסולים] אחר שהרעישו העולם מאוד שלח השר אחד²¹ מאתו לעיר ויצו שכל א' יכתוב לו ההזקת שלו וישלמו לו וכל א' כותב ונותן להזקיל שלו או

- 10 בית-המדרש שהיה סמוך לבית-הכנסת.
 11 ראה ידיעה דומה לעניין זה אצל י' שווארץ, תבואות הארץ (מהדורת א"מ לתנ"ך), ירושלים תר"ס, עמ' שעא.
 12 על הבט אחד במערכת היחסים הכלכליים בין היהודים לכפריים ניתן ללמוד, למשל, מעיסוקיו של שנת' בכר יוסף מצפת: 'דהנזכר רוב משאו ומתנו מלוזה לגויים בני הכפרים בריבית וגובה מהם חלב חבש ומקנה צאן מפרי הארץ וכיוצא הוא מקטנטו גדל בעיר הזאת עם אביו נע' [=נשמתו ערן] וכן היה במלאכת אביו ועשה והצלח: ראה על כך: א' גאגין, שו"ת 'חוקי חיים', ירושלים תר"ג, סימן טז. על מסורת התעסקות משפחתית זאת ראה עוד: י"מ טולדיאנו, 'פנקס בית-הדין בצפת. כ"י ר' חיים עמרם', ירושלים (מחקרי ארץ-ישראל), ב-ה (תשט"ו), תעודה מס' 23; לעניין זה ראה גם: י' ברטל, 'תכניות ההתיישבות מימי מסעו השני של מונטיפיורי בארץ-ישראל (1830)', שלם, ב (תשל"ז), עמ' 252-256.
 13 על-פי יהושע יא ב.
 14 מחמד עלי.
 15 איברהים פאשה יצא מיפו לירושלים ב-4 ביוני 1834, לאחר שקיבל תגבורת מאלכסנדריה ומסוריה. בדרכו אל העיר ניהל קרבות קשים עם המורדים.
 16 על מהלך המאורעות בירושלים ראה אחד התיאורים המפורטים: S.N. Spyridon, 'Annals of Palestine 1821-1841', *Journal of Palestine Oriental Studies*, XVIII (1938), pp. 63-132. פרקים בתולדות ארץ-ישראל (1821-1841), ירושלים 1979.
 17 מחמד עלי יצא מאלכסנדריה ב-27 ביוני 1834 כדי לסייע בדיכוי המרד, והגיע ליפו ב-1 ביולי 1834.
 18 הכוונה לאמיר באשיר שיהאב השני מהר הלבנון [הכינוי 'פלשתים' מכון לדרוים], על האמיר באשיר ראה: K.S. Salibi, *The Modern History of Lebanon*, London 1965, pp. 3-52.
 19 האמיר באשיר נמצא בכפר בנת אלי-ג'בל.
 20 תביעת יהודי צפת להחזרת רכושם ופיצויים על רכוש שאבד הוגשה באמצעות הקונסולים הזרים והסתכמה ב-6,135,416.5 גרוש, מתוכו קיבלו רק כשביעית. על סוגיה זו ראה בהרחבה: מ' אביר, 'תביעות יהודי צפת אחרי ביזת תקצ"ד', ספונות, ו (תשכ"ב), עמ' רסט-רעג.
 21 גרמנט בחרי ששימש כמוכירו של המושל האזרחי הכללי בסוריה, מחמד שריף ביי.

נעמזי²² או רוסיא או פרוסיא²³ ואנחנו מסרנו הרשימה שלנו ליד ווקיל [ש]במקום קאנסיל ענגליו [אנגליה] והוא יהודי כשר עושה חסד כמר סינאר פינצי²⁴ וכתבנו ממעל שאנחנו עם רכושינו תחת יד ורשות כבוד הגביר יריה [נרום הודו] וקבלם ורצה לשלחו בתוך שאר הרשימות ענגליו לביראת [ביירות] ליד הקאנסיל הגדול שמו...²⁵ אשר בא זה קרוב מעיר דמשק ששם מושבו לק"ק ביראת לפי שעה יען כי הקאנסיל ענגליו אשר הי' מקדם בביראת מת²⁶ בא לתקן ולהעמיד אחר²⁷ וצופים אנו שוודאי יקבל אותנו הקאנסיל לענין זה להציל הגזילה ואי'ה [ואם ירצה השם] כשיצמיח ד' ישועה בארץ²⁸ נודיעם את כל ואנחנו מבקשים את כבוד פני הגביר לשלוח כתב עבורינו עם תשואת חן להקאנסיל הגדול הנ"ז [הנוכר] וגם לחזקו ולאמצו כאשר אתו המדע הגם שאנו מצפים לישועה בקרוב עכ"ז [עם כל זאת] מי יודע [א]יך יפול דבר ועד מתי יתארך עלינו הזמן אשר ע"כ [על-כן] אנחנו מבקשים להיות לנו מעיר לעזור²⁹ במאי דאפשר כי דרכו הטוב להטיב כי באמת נשארנו עכשיו כקטן שנולד בצאתו מרחם אמו ועתה כבר נכנסנו לבתינו בעיר ואנו שוכבים עלי מחצלת לבד בלי כרים וכסתות מלבד מעט בלויי הסחבות מעט אשר לקטנו ומעולם לא הורגלנו בזה ולא יש בבית לא קדרה ולא קערה ולא נר ולא דלתת ולא חלונת [!] וההלואה אפי' [אפילו] קטנה מאד קשה להשיג ובני היניק עמרם בעו"ה הוא חולה מהטולטיל [טלטול?] והסיבות יומם השמש וירח בלילה.³⁰ עכ"ז ה' יודע ועד כי הכל אנחנו מקבלים בשמחה ובטוב לב ונותנים רוב ההוצאות כי חזינו נקם מאויבינו ובר' בטחנו עוד יופיע עלינו מרוב טובו שפע והצלחה מרובה למען נוכל לעסוק בתורתו ולעבדו בדעת צלולה וברורה עבודה תמה בלתי לד' לבדו וגם בקשתי לדרוש באגרת ומכתב אשר ישלח את שלום סינאר פינצי מליווארנו שהוא הווקיל הקאנסיל [סוכן קונסולארי] כנ"ז ועושה טובת [!] עמנו וגם כבר כתב אגרת ביחוד להגביר ולא השיג תשובה כלל וראוי לעשות לו נייחא [נחת-רוח] אחר שבן ליורנו המגודל בתענוגי הגוף ובא לאי' ומחבבה אף שסובל דוחקא ועניותא זה ראוי לעשות רצונו. עוד זאת אשאלה כי אנו מצטערים כי זה ששה חדשים שלא ראינו ולא שמענו משלו כלל וידעתי שאין זה אלא מפאת עצלות ידידינו הרב ר' דוד³¹ ניי [נרו יאיר] להזכיר להשר הגביר ומי יתן שומע לי הייתי קרצב עליהם חק קבוע עכ"פ [על-כל-פנים] כל ב' חדשים לערוך מכתב לאי' ולא לכבודי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבוד וטובת המזכירים להזכר שמם באי' ופועל ידיהם זה יוחשב כאלו עומדים באי' ומסובבים ומוקפים בזכותא דאי' ובאורה וזה הענין מפלאות תמינ[ם] דעים כי כח הפועל בנפעל בכל דבר וכל ענין מריש כל דרגין כד סוף כל דרגין ומי שזכה להחליש הגשם ולהגביר ולזכך אור השכל מרגיש בחוש את [ה]אמור ובוזה אמרו לקצר ודיל [ודי לחכימא].

22 אוסטריה. והכוונה לסגן הקונסול בביירות, פיטרו לאריללה, שייצג גם את הקונסול הרוסי.

23 זהותו לא ידועה לי.

24 משה פינצי, יליד איטליה, נזכר ברשימת כולל חסידים במיפקד מונטיפיורי משנת תקצ"ט. ראה: י' מיזל,

ירשימת יהודי צפת וסביבותיה, ספונות, ו (תשכ"ב), עמ' תסב. ועוד עליו: י' בן-צבי, שאר ישוב, ירושלים תשכ"ט, עמ' 155-152. על נתיני אנגליה ותביעתם ראה מ' אביר (לעיל, הערה 19), עמ' רעא-רעב.

25 ג"ז פארן (J.W. Faren)

26 הכוונה לקונסול פיטר אבוט (P. Abbott) שנפטר ביולי 1834.

27 גבריאל שאסו (G. Chasseaud). על נסיעתו של פארן באותו עניין מלמד אשגרו מיום 30 ביולי 1834, FO/78/243/21. תודתי נתונה לפרופ' מ' ורטה על ידיעות אלו.

28 על-פי ישעיהו נב ז.

29 על-פי שמואל ב, יח.

30 על-פי ישעיהו לד י.

31 זהותו לא ידועה לי.

ה' יזכינו להיות מעומדים בבית ד' בחצרות אלהינו³² היינו עה"ז [עולם הזה] נקרא חצר
 כמאמר חז"ל במ"ס אבות התקן עצמך³³ בפרהדרן [ועה"ב [ועולם הבא] עולם עליון נקרא בית ד'
 והיינו שעומדים בבית ד' בעוד שהם עדיין בחצרות וזה הוא התכלית המבקשים מאתנו והופך
 ומהפך ודופק בסיבות³⁴ שונתן [!] אולי נתעורר משיגת תרדמת הבלי עה"ז אשר הוא באמת מאוס
 ונבזה כי גם חכמי הגרים ופלוסופיהם הכירו והבינו שהעולם בכללו עם כל ברואיו אשר נבראו בשביל
 האדם יהי' תכלית האדם לאכול ולשתות ולהתענג ולהשחית הגוף השכל זה שקר והגויים אשר
 אור מורא ד' לא נגה עליהם³⁵ הולכים [ב]חושך ואנחנו בני אל חי³⁶ התורה תמימה שנמסרת [!] לנו
 מסיני הוא [!] המאירה לנו ומוציא [!] אותנו מכל דרכי עקלתון ומה מתוק דברי הכוה"ק³⁷ [...] ר³⁸ בזה
 וגם הקדמת הרמב"ם לס' זרעים.
 קשה עלי פרידתכם יתענגו על רוב שלום³⁹ דברי אהר"צ [אהר"צ נאמן] המצפה לראותם פא"פ
 [פנים אל פנים] הק' [הקטן] [...] ר⁴⁰ פ[ק]

שמואל במו"ה ישראל העליר

[בשולי האגרת]

אבי מורי נ"י לא כתב כי הלך לטבריה להשיג הלואה לפי שעה ובה' הוא וכל בני בני-ביתו בחיים
 ובשלום.⁴¹

32 על-פי תהילים קלה ב.

33 אבות ב יב.

34 על-פי איוב לו יב.

35 על-פי ישעיה ט, א.

36 על-פי הושע ב א.

37 הכוונה לחיבורו של ר' יהודה הלוי.

38 שורה מקוטעת.

39 על-פי תהילים לו יא.

40 שורה מקוטעת.

41 שורה זאת מופיעה בצדו הימני של העמוד הראשון באגרת.